

**HET ORGEL IN DE
REMIGIUSKERK TE
HENGELO (GLD)**

HET EERSTE ORGEL

In het in de 19^e eeuw verschenen boekwerk "Orgeldisposities" van Broekhuizen wordt melding gedaan van een orgel in de kerk van Hengelo. Dit orgel werd gebouwd ergens tussen 1737 en 1756. Het exacte jaartal valt niet te geven, omdat gedurende die tijd de archieven van de kerk bij lange na niet volledig zijn. Ook de bouwer is niet bekend.

Dit eerste orgel was een geschenk van de Markerichter Johan van Essen, burgemeester van Groenlo en vanaf 1735 griffier van het Hof van Gelderland. Ook in een verslag uit 1857 werd gewag gemaakt van het kerkorgel, dat reeds ruim 100 jaar aanwezig was, doch niet meer capabel de groeiende gemeente op welluidende wijze te begeleiden.

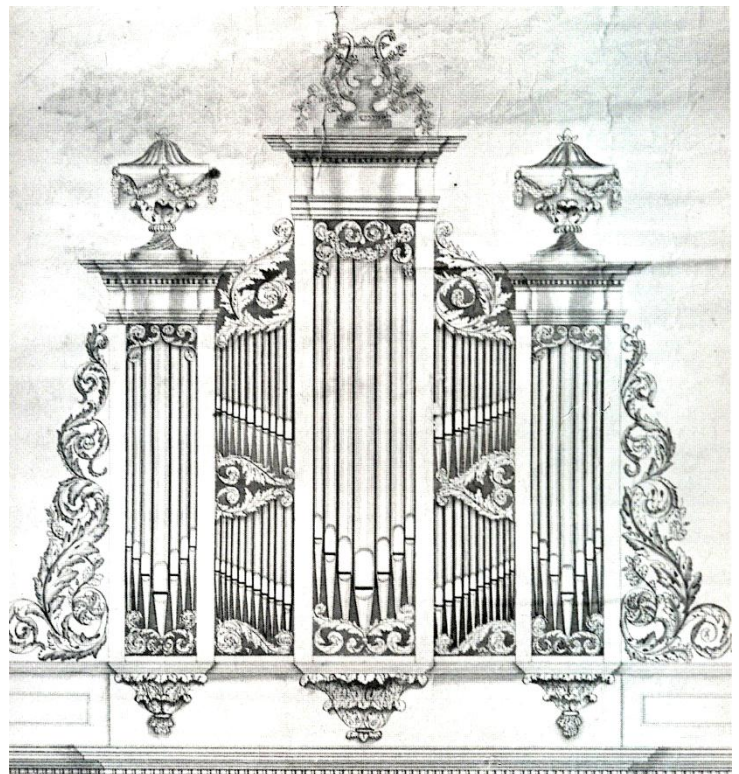
De dispositie van dit in 1895 verdwenen instrument luidde:

<i>Prestant</i>	<i>4 voet</i>	<i>Octaaf</i>	<i>2 voet</i>
<i>Holpijp</i>	<i>8 voet</i>	<i>Mixtuur</i>	<i>3 sterk</i>
<i>Gedakte fluit</i>	<i>4 voet</i>	<i>Cornet</i>	<i>3 sterk</i>
<i>Quint</i>	<i>3 voet</i>	<i>Trompet</i>	<i>8 voet</i>

Tremulant en Ventiel.

Dit instrument bezat geen pedaal en de windvoorziening bestond uit 3 blaasbalgen.

Vanaf het begin van de 19e eeuw ontstonden er aanhoudende klachten over de erbarmelijke staat van dit instrument. Een offerte, ingediend door N.A. Lohman en zonen uit Groningen, om te komen tot een grondige reparatie, achtte men indertijd te hoog en vond geen doorgang. Dit gold ook voor een niet gerealiseerd orgel van C.F.A. Naber, waarvan de ontwerptekening zich in de toren bevindt. Over de jaren 1849 tot 1876 zijn rekeningen aangaande onderhoud en stemmen bewaard gebleven van Lohman, Haffmans en Leijser. Het is onbekend wat er met dit oude orgel na de inname door Proper is gebeurd.

Niet gerealiseerd ontwerp van C.F.A. Naber

HET PROPER ORGEL

In 1894 besloot men voor de somma van f 2400,-- opdracht te geven aan orgelbouwer Jan Proper te Kampen tot het vervaardigen van een nieuw mechanisch orgel, daar reparatie van het oude instrument zinloos werd geacht.

Uit het bestek o.a. het volgende:

Art. 1. De orgelmaker of aannemer zal maken een nieuw kerkorgel met 2 klavieren en aangehangen pedaal, hetwelk de navolgende registers zal bevatten:

Hoofdmanuaal: 1. Prestant 8 voet in 't front van zuiver gepolijst tin, 2. Bourdon 16 voet, groot en klein octaaf van zuiver droog wagenschot, 3. Holpijp 8 voet, groot octaaf van id. wagenschot, 4. Octaaf 4 voet, 5. Open fluit 4 voet, 6. Salicionaal 8 voet, vanaf groot C de onderste 7 sprekende in holpijp 8, 7. Octaaf 2 voet, 8. Cornet 4 sterk, 9. Trompet 8 voet bas, 10. Trompet 8 voet discant.

Bovenmanuaal: 11. Prestant 4 voet, van zuiver gepolijst tin in 't front, 12. Roerfluit 8 voet, 13. Viola di gamba 8 voet, 14. Salicionaal 4 voet. (doorgestreept: Fluit 4 vt) Ventil of windlooser.

Verder: een manuaalkoppel en een afsluiter van het onderklavier. De manualen lopen van groot C tot en met driegestreept f, het pedaal van groot C tot en met eenmaal gestreept d.

In het bestek wordt niet gesproken over een nieuw balkon, wat kan betekenen dat het oude balkon met zuilen werd gehandhaafd. Het schilderwerk werd niet door Proper uitgevoerd.

Het oude orgel werd voor de prijs van f 300 door Proper ingenomen. Op zaterdag 13 april 1895 werd het nieuwe instrument ingewijd door de Heer J. van Dissel, organist te Brummen.

Het frontontwerp is vrijwel identiek aan de orgels van Proper in Krimpen aan den IJssel (1891) en Zalk (1891) en daarmee een variant op het Van Damtype met middentoren en torenvelden.

Na jarenlange discussies gaf de kerkvoogdij in 1975 opdracht aan de orgelbouwers Hendriksen

Hoofdwerk: vbnb: Holpijp 8, Octaaf 4, Fluit 4, Octaaf 2, Mixtuur

& Reitsma (Nunspeet) het ongewijzigde instrument, daar waar nodig te repareren en met een 8 tal stemmen uit te breiden, onder meer door het toevoegen van een zelfstandig pedaal. De bovenwerklade werd vergroot, o.a. door verlenging van het cancellenraam en toevoeging van 3 nieuwe pijpenstokken en slepen. De reparaties bestonden o.a. uit het winddicht maken van de windladen; het opnieuw beleren van de ventielen; nieuwe pulpeten; nieuwe geleidestiften; een nieuwe reguleur; het verdunnen van de abstracten; het bestrijden van houtworm en het schoonmaken van het pijpwerk.

BESCHRIJVING VAN HET HUIDIGE ORGEL.

Hoofdwerk: vlnr: Prestant 8, Bourdon 16, Salicionaal 8

Bouwjaar: 1894-95 door Jan Proper uit Kampen. Pijpwerk van Fa. Laukhuff uit Weikersheim Duitsland met gebruikmaking van meerdere soorten ouder pijpwerk, waarvan de herkomst (nog) onbekend is, n.a.w. midden 19^e eeuw. Restauratie/uitbreiding: 1976 door de Fa. Hendriksen & Reitsma, intonateur Dhr. Oranje. Het nieuwe pijpwerk is van de Fa. Steffani en deels ouder pijpwerk. Adviseurs: H. Kriek en J. Boogaarts.

Systeem: Mechanische sleepladen.

Windvoorziening: Magazijnbalg, geplaatst onder de hoofdwerkklade. Elektrificatie in 1932; door Fa. M. Spiering; de motor bevond zich in de toren. Na 1976 werd een nieuwe motor en windkast naast de orgelkas geplaatst. Op het dekblad een naamplaatje van de Fa. Elbertse uit Soest. In 2008 werd door de Firma Reil een nieuwe motor zonder windkast geplaatst onder in de orgelkast. De oorspronkelijke handbediening d.m.v. een hefboom en 2 schepbalgen is nog aanwezig.

Toonhoogte: a' = 436 bij 18 graden.

Temperatuur: evenredig zwevend.

Winddruk: 77 mm waterkolom.

De slepen zijn in 1976 van Viledon(?) ringen voorzien. Het front is een variant van het van Dam-type met midrentoren met torenvelden; het eerst toegepast in 1851.

Kas: Vuren, in 1976(?) roestbruin geschilderd met witte biezen (daarvoor wit), oorspronkelijk in bruine houtimitatie gebeitst met donker gemarmerde zuilen. In

2010 zijn de (18^e eeuwse) fundering onder de zuilen vernieuwd. Onder de hol gebogen torens zijn consoles van acanthusbladeren. De velden zijn aan de boven en onderkant voorzien van (deels ouder?) lofwerk; gedeeltelijk identiek lofwerk bevindt zich in het Properorgel van de Gereformeerde Zuiderkerk in Sneek uit 1893. Bekroning met 3 beelden (2 engelen en David) op hoge piëdestallen, waarbij bazuinen en harp met bronsverf is bestreken. De vleugelstukken waren oorspronkelijk blauw/groen van kleur en zijn identiek aan Sneek. Onder de gebroken witte verf van het lofwerk bevindt zich (deels?) bladgoud.

Pedaalkas: blank gelakt eiken, zonder achterwand; in 1976 nieuw geplaatst tegen de torenwand. De voorkant en zijkanten zijn opengewerkt met rasters. Balustrade orgel met zijkantbespeling, ebbenhouten, zwarte registerknoppen met porseleinen plaatjes met zwart opschrift, in 1976 naar origineel opschrift vernieuwd. De manuaalregisters met vierkante trekkers bevinden zich in

Bovenwerk: vlnr: Prestant 4, Roerfluit 8, Gamba 8, Salicionaal 4, Nasard 3, Woudfluit 2, Klarinet 8

2 rijen boven de lessenaar (korte slag), terwijl de pedaalregisters links en de koppelingen en tremulant rechts van de lessenaar zijn geplaatst; de hoofdwerkregisters zijn rechtstreeks met de sleep verbonden. De ondertoetsen zijn met ivoor belegd, de frontons met celluloid, de boven-toetsen zijn van ebbenhout.

Pedaalklavier en orgelbank uit 1976 zijn van eiken, het oude klavier uit 1895 (C t/m d¹) nog aanwezig en had een afwijkende (wijdere) maatvoering.

De frontpijpen zijn aan de voorzijde van gepolijst tin, de opgelegde labia zijn voorzien van bronsverf. Laukhuffpijpen merendeels voorzien van geperste labia, kernsteken en t/m f³ vanuit de 8 voet met expressions. Het oudere pijpwerk is voorzien van expressions en kernsteken; het nieuwe pijpwerk niet.

Volgorde op de lade aan de voorzijde gezien van links naar rechts:

HOOFDWERK: A F Cis Dis G f³ t/m H B t/m e³ Fis D C E Gis.

BOVENWERK: f³ t/m Cis C t/m e³.

PEDAAL: c d B e Gis fis Fis gis E b D c¹ C d¹ Cis cis¹ Dis h F a G g H f dis cis.

Dit instrument is op advies van Dhr. Rudi van Straten in 1999 op de landelijke lijst van beschermde monumenten geplaatst (monumentnummer 21506, orgelnummer 661), omdat dit orgel als een exponent kan worden gezien van eind 19^e eeuwse orgelbouw en van Proper weinig integraal bewaard is gebleven. Het onderhoud is overgenomen door de fa. Reil uit Heerde.

In 1999 zijn de ingezakte voeten van de 10 grootste frontpijpen hersteld en voorzien van een extra ophangstelsel. Om de onstabiele windvoorziening te verbeteren is de windkamer van de bovenwerkklade voorzien van een 2-tal ontluuchtingsgaten van 16 mm, welke zijn afgeplakt met vilt. Vooral bij het toegevoegde nieuwe pijpwerk uit 1976 zijn door K. van Marle intonatiewijzigingen uitgevoerd, om zodoende een betere balans te krijgen met het oudere pijpwerk.

In 2004 werden de zijkanten van de pedaalkas en de onderkant van open rasterwerk voorzien overeenkomstig de voorkant, dit om de klankuitstraling te verbeteren.

Situatie begin 20e eeuw

Situatie voor 1975

HUIDIGE DISPOSITIE

MANUAAL I

Onderklavier/Hoofdwerk C – f³. Lade uit 1895, eiken.

- PRESTANT 8'** Metaal. Ouder pijpwerk. C-fis¹ frontpijpen met overlengte en opgelegde labia. Geheel expressions. C t/m A met staaldraden aan de bovenkant opgehangen.
- BOURDON 16'** Ouder pijpwerk. C-h eiken gedekt en met zinken conducten naar de zij-kanten afgeleid. Discant metaal, gedekt met zijbaarden.
- SALICIONAAL 8'** Metaal. Laukhuff. C t/m Fis gecombineerd met holpijp 8'. Enge mensuur. Geheel kastbaarden, vanaf e² zijbaarden.
- HOLPIJP 8'** Ouder pijpwerk. C-H eiken gedekt en met zinken conducten afgeleid. Af c metaal gedekt, met zijbaarden.
- CORNET 4 st.** Metaal. Af c¹: 4 2²/₃ 2 1³/₅. Op verhoogde bank: 1976. Laukhuff. (oorspronkelijke plaats: huidige mixtuur). Prestantmensuur.
- OCTAAF 4'** Metaal. Laukhuff.
- OPEN FLUIT 4'** Metaal. C-H ouder pijpwerk (oorspr. prestant 8') in engere mensuur. c-h idem. Af c¹ 4'-koor uit cornet-register, ouder pijpwerk met wijdere mensuur.
- OCTAAF 2'** Metaal. Laukhuff.
- MIXTUUR 3-4 st.** 1976. Metaal. Steffani, t/m de hoogte van a met zijbaarden.
C: 2 1¹/₃ 1 c: 2²/₃ 2 1¹/₃
c¹: 4 2²/₃ 2 1¹/₃ c²: 5¹/₃ 4 2²/₃ 2
- TROMPET 8' Bas** Gedeeltelijk ouder pijpwerk. Lepels beleerd, tongen met rond uiteinde. Bekers latere vervanging (Proper?) van zink met intoneerrollen. Stevels en koppen metaal. Binnenzijde lepels deels beplakt met strookjes leer.
- TROMPET 8' Disc.** Af c¹. Ouder pijpwerk. Bekers en koppen metaal, vast gesoldeerd, deels intoneerrollen. Stevels metaal. Tongen met rond uiteinde. Binnenzijde lepels deels beplakt met strookjes leer.

MANUAAL II

Bovenklavier/Bovenwerk C – f³. Lade uit 1895, verlenging uit 1975, eiken.

- PRESTANT 4'** Ouder pijpwerk. Metaal, C-b front met soms forse overlengte en opgelegde labia. Geheel met expressions.
- ROERFLUIT 8'** C-H eiken gedekt, afgeleid; ouder pijpwerk? C-h² metaal, Laukhuff; enge mensuur met enge uitwendige roeren. Bovenlabium ontbreekt en is half rond uitgesneden, met zijbaarden; c³-f³ metaal, open conisch.

Bovenwerk: vbnb: Salicionaal 4, Nasard 3, Klarinet 8

- VIOLA DI GAMBA 8'** Metaal, Laukhuff. C t/m Fis gecombineerd met roerfluit 8'. Grootste pijpen met rolbaarden, daarna kastbaarden, vanaf e² zijbaarden.
- SALICIONAAL 4'** Metaal. Laukhuff, f²- f³ vervangen in 1976; ouder pijpwerk. Geheel kastbaarden, vanaf e¹ tot e² zijbaarden.
- NASARD 3'** 1976. Metaal. Steffani, conisch, tot e met zijbaarden. Tot c: stemkrullen.
- WOUDFLUIT 2'** 1976. C-a metaal gedekt, voormalig fluit 4', (zeer) oud pijpwerk met hoog loodgehalte en zijbaarden (17^e/18^e eeuw, onbekend, afkomstig uit Hemmen, A. Bosch Vollenhove?), hoeden later; b-e² metaal gedekt, voormalig fluit 4' (1900, G. van Druten, uit Hemmen). Met zijbaarden, af f² open conisch, deels vernieuwde voeten en lichamen, deels ouder pijpwerk.
- CLARINET 8'** 1976. C t/m gis beleerd. Pijpwerk begin 20^e eeuw (P.J. Vermeulen en Zonen, afkomstig uit Bunde 1909). Stevels en bekens van metaal. Opstaande tongen, enigszins uitlopend. Bekens cilindrisch met verschuifbare bovenringen. De lepels deels beplakt met strookjes leer. C en Cis verkropt (1976). Mensuurverloop discant wordt in verhouding steeds wijder.

PEDAAL:

C – d¹. Nieuw klavier uit 1976. Lade 1976, eiken.

SUBBAS 16'

1976. Eiken gedekt. Hendriksen & Reitsma. In de voeten schroeven voor regeling luchttoevoer. C t/m B voorzien van metalen snijbaarden voor de kernspleet. Met conducten op verhoogde bank geplaatst tegen de achtermuur: d t/m d¹.

GEDEKT 8'

1976. Metaal gedekt. Steffani. Met conducten op verhoogde bank geplaatst. Voorzien van zijbaarden.

KORAALBAS 4'

1976. Metaal. Steffani. (= Octaaf 4'), met zijbaarden.

BAZUIN 16'

1976. Stevels grenen en koppen mahonie en beleerd; bekens hout, volledige lengte, waarbij grootste bekens verkropt. Tongen schuin afgerond rechthoekig. De openingen van de stevelkoppen zijn verkleind met strookjes vilt. Gebr. Vermeulen: naar voorbeeld van het orgel in Mechelen(L), gebr. Müller 1891.

TREMULANT

1976. Manuaal II. Pneumatische dubbelslag; ouder exemplaar.

VENTIEL

Deze bevindt zich in het windkanaal naar het bovenwerk

PEDAALKOPPEL

Aan hoofdwerk. 1976.

MANUAALKOPPEL

Bovenwerk aan hoofdwerk. In 1976 nieuw geplaatst naast de lessenaar als vervanging van de voettrede boven het pedaalklavier.

AFSLUITING

Dit betreft manuaal I en geschiedt d.m.v. een voettrede.

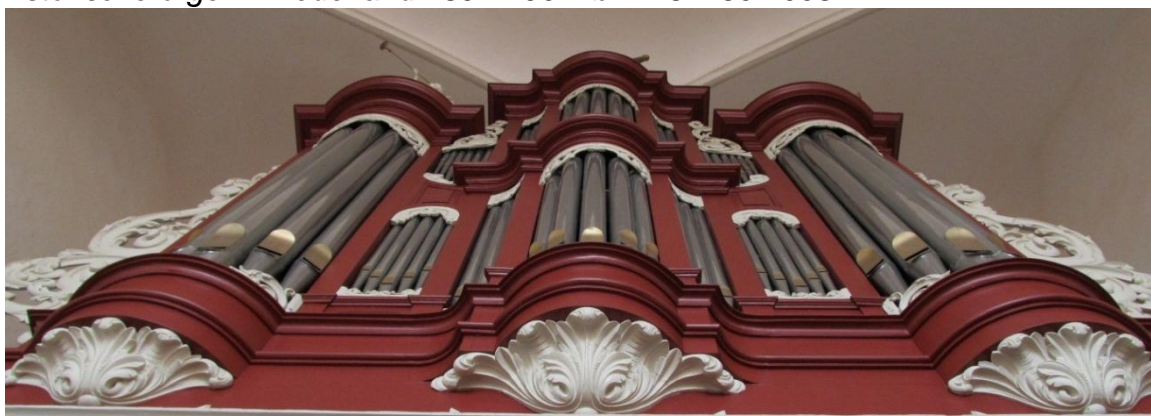

Zelhem, Klaas van Marle. 08-2011. (Een en ander onder voorbehoud)

Gegevens o.a. ontleend aan:

E. ten Hoeve: "Over het orgel en zijn functionarissen" 1976.

Het Historische orgel in Nederland 1894-1901: blz. 48 – 50 2008.

In het kerkgebouw van de Vereniging van Vrijzinnig Hervormden bevindt zich een positief van Leichel. Dit is gebouwd in de 70-er jaren van de 19^e eeuw.

Het instrument is mechanisch en bezit een neogotisch front met de klaviatuur aan de voorzijde. Dit 1-manualige positief heeft de volgende dispositie: Holpijp 8, Gamba 8 af c, Prestant 8 af c en Octaaf 4. De windvoorziening geschiedde door middel van 2 voettreden en is nog aanwezig; nu wordt deze verzorgd door een elektromotor, welke zich onder in de kast bevindt. Ook dit instrument is in onderhoud bij de Firma Reil.

